

ONDERZOEKS- EN
ADVIESBUREAU

Gemeente Best Cultuurhistorische Waardenkaart

Toelichting

BAAC Rapport V-13.0252

juni 2014

Auteur:
E.A.M de Boer

Status:
definitief

Colofon

ISSN: 1873-9350
Auteur(s): mw. E.A.M de Boer, MSc., MA.
Cartografie: mw. E.A.M de Boer, MSc., MA.
Redactie: dhr. drs. J.F. van der Weerden
Copyright: Gemeente Best / BAAC bv te 's-Hertogenbosch

Autorisatie (senior archeoloog): drs. J.F. van der Weerden 21-02-2014

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de gemeente Best en/of BAAC bv.

BAAC bv
Onderzoeks- en adviesbureau voor Bouwhistorie, Archeologie, Architectuur- en
Cultuurhistorie

Graaf van Solmsweg 103
5222 BS 's-Hertogenbosch
Tel.: (073) 61 36 219
Fax: (073) 61 49 877
E-mail: denbosch@baac.nl

Postbus 2015
7420 AA Deventer
Tel.: (0570) 67 00 55
Fax: (0570) 61 84 30
E-mail: deventer@baac.nl

Inhoud

Inhoud	5
Samenvatting	7
1 Inleiding	9
1.1 Onderzoekskader	9
1.2 Ligging van het gebied	11
1.3 Leeswijzer	11
1.4 Administratieve gegevens	11
2 Bureauonderzoek	13
2.1 Werkwijze	13
2.2 Beperkingen	14
3 Cultuurhistorische waardenkaart	17
3.1 Inleiding	17
3.2 Waardevaste objecten en gebieden	17
3.2.1 Rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten	17
3.2.2 Beschermd dorpsgezichten	17
3.2.3 Natuurmonumenten	18
3.2.4 Wederopbouwgebieden	18
3.2.5 Waardevolle bomen	19
3.3 Waardevolle elementen en gebieden	19
3.3.1 Landinfrastructuur	19
3.3.2 Grondgebruik	21
3.3.3 Water	28
3.3.4 Defensie	29
3.3.5 Nederzettingsontwikkeling	29
3.3.6 Ontginningen	31
4 Conclusie en aanbevelingen	33
4.1 Conclusie	33
4.2 Aanbevelingen	33
5 Geraadpleegde bronnen	37
Bijlagen	41
Bijlage 1	Cultuurhistorische Waardenkaart
Bijlage 2	Monumentenlijst
Bijlage 3	Waardevaste gebieden
Bijlage 4	Waardevolle bomen (bebouwde kom)

Samenvatting

Met ingang van 1 januari 2012 zijn gemeenten op basis van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) verplicht cultuurhistorische waarden mee te laten wegen in de totstandkoming van een bestemmingplan. Om rekening te kunnen houden met de cultuurhistorische waarden bij ruimtelijke ontwikkelingen is het noodzakelijk inzicht te hebben in de aanwezige cultuurhistorische waarden. Een cultuurhistorische waardenkaart, waarop de verschillende cultuurhistorische objecten en structuren worden weergegeven, vormt hiervoor het basisinstrument.

Het document dat voor u ligt, vormt de toelichting op de cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente Best. De werkwijze wordt besproken alsmede een nadere toelichting op de legenda. Tevens wordt een advies gegeven voor eventuele aanvullingen op de cultuurhistorische waardenkaart.

1 Inleiding

1.1 Onderzoekskader

Eeuwenlang veranderde het landschap geleidelijk en op kleine schaal. In de tweede helft van de twintigste eeuw veranderde dit door veelal grootschalige, planmatige ingrepen in het landschap. Grote delen van het historisch ontwikkelde landschap zijn daarbij ten prooi gevallen aan grootschalige ruimtelijke ontwikkelingen. Geleidelijk is men zich steeds meer het belang van cultuurhistorie en erfgoed gaan realiseren. Mensen voelen zich meer en meer verbonden met een plek en ontlenen er een groot deel van hun identiteit aan. Desondanks bleef cultuurhistorie lange tijd van ondergeschikt belang bij ruimtelijke ontwikkelingen. Zonder een actief beleid en samenwerking van alle betrokkenen, is het duurzaam behoud van cultuurhistorische waarden niet gegarandeerd. Met ingang van 1 januari 2012 zijn gemeenten op basis van het Besluit ruimtelijke ordening (Bro) verplicht cultuurhistorische waarden mee te laten wegen in de totstandkoming van een bestemmingplan.

Wat is cultuurhistorie?

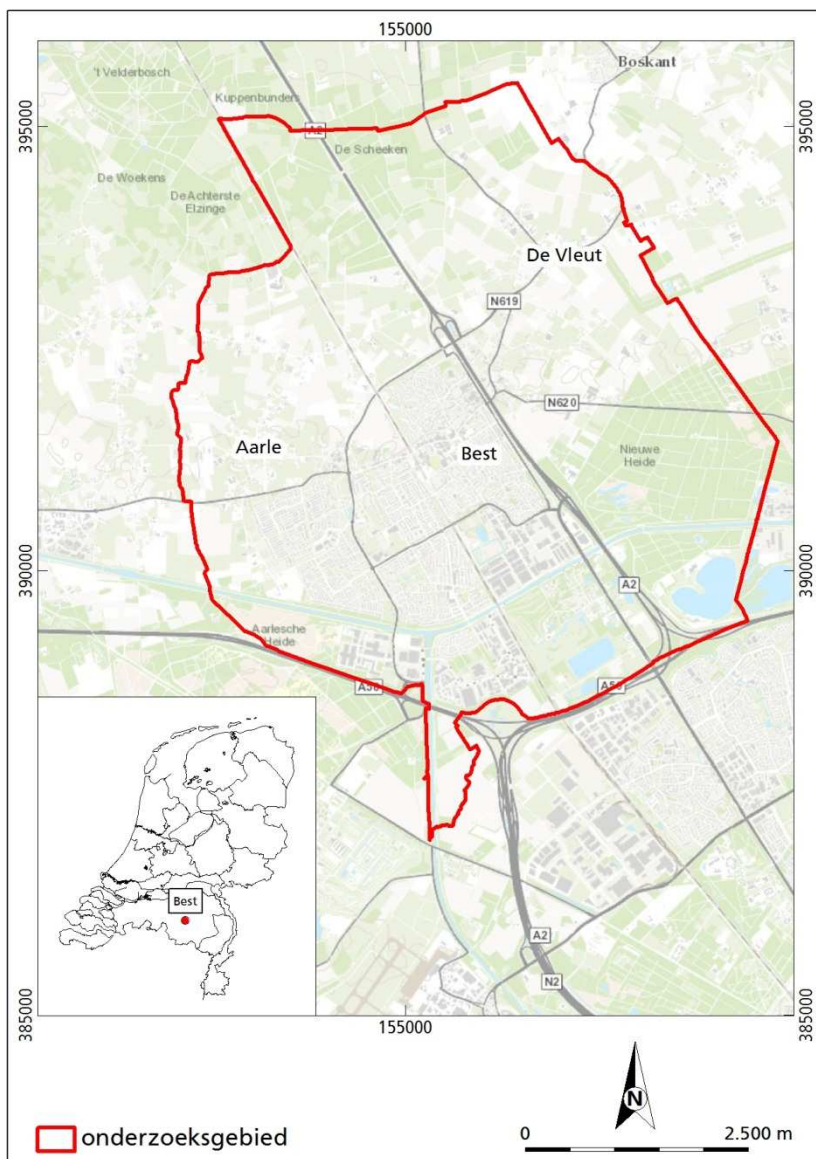
Wanneer men over cultuurhistorie spreekt, blijkt vaak dat veel onduidelijkheden bestaan over wat hieronder valt. Cultuurhistorie omvat drie vakgebieden; archeologie, bouwhistorie en historische geografie. Archeologie houdt zich voornamelijk bezig met het bodemarchief, waartoe zowel losse vondsten als grondsporen behoren. Tevens bestudeert de archeologie enkele bovengrondse verschijnselen uit de prehistorie en de middeleeuwen, zoals grafheuvels, hunebedden, schansen, dijken, landweren en dergelijke. Bouwhistorie betreft de studie van de bebouwde omgeving, zoals kerken, kastelen, bruggen, sluizen, maar ook tuinen en landgoederen. Historische geografie *“bestudeert de ruimtelijke aspecten van menselijke activiteiten in het verleden... [en] de sporen die vroegere menselijke activiteiten in het landschap hebben achtergelaten”*. Hieronder vallen niet alleen elementen en patronen zoals (water)wegen, dijken, verkavelingspatronen, nederzettingsstructuren, heggen, houtwallen en poelen, maar ook het (historisch) bodemgebruik (akkers, heidevelden en dergelijke).¹

Om rekening te kunnen houden met de cultuurhistorische waarden bij ruimtelijke ontwikkelingen is het noodzakelijk inzicht te hebben in de aanwezige cultuurhistorische waarden. Dit inzicht is niet alleen van belang voor de ambtenaren en professionals die daadwerkelijk betrokken zijn bij de ontwikkeling van ruimtelijk beleid, maar ook bij de burgers van de gemeente. Derhalve heeft de gemeente Best het onderzoeks- en adviesbureau BAAC bv opdracht gegeven een cultuurhistorische waardenkaart op te stellen. Met behulp van deze kaart wordt een overzicht gegeven van de historische structuur en

¹ Renes 1999.

elementen in het landschap van de gemeente Best. Het document dat voor u ligt, vormt de toelichting op deze kaart.

Cultuurhistorie omvat archeologie, bouwhistorie en historische geografie (zie inzet 'Wat is cultuurhistorie?'). Bij het huidige onderzoek zijn de archeologische waarden buiten beschouwing gelaten, aangezien in het verleden reeds door de SRE Milieudienst voor de gemeente een archeologische verwachtings- en beleidskaart is opgesteld.² Een archeologische kaart heeft altijd deels een overlap met een algemeen cultuurhistorische kaart door de aanwezigheid van bovengronds zichtbare archeologische resten, zoals grafheuvels en essen.

Figuur 1.1 Ligging van het onderzoeksgebied.

² Berkvens 2010.

1.2 Ligging van het gebied

Het onderzoeksgebied betreft het gehele grondgebied van de gemeente Best (35 km²). In figuur 1.1 is de ligging van het onderzoeksgebied weergegeven. Binnen de gemeente Best liggen nog twee andere kernen, namelijk Aarle en De Vleut.

Het onderzoeksgebied grenst in het noordoosten aan de gemeente Sint-Oedenrode, in het oosten aan de gemeente Son en Breugel, in het zuiden aan de gemeente Eindhoven, in het westen aan de gemeente Oirschot en in het noorden aan de gemeente Boxtel.

1.3 Leeswijzer

In het onderliggende rapport worden de resultaten van het onderzoek naar de cultuurhistorische waarden van de gemeente Best beschreven. Na dit inleidende hoofdstuk zal een hoofdstuk worden gewijd aan de onderzoeksopzet. In hoofdstuk 3 zal als toelichting op de legenda van de cultuurhistorische waardenkaart nader worden ingegaan op de verschillende soorten cultuurhistorische waarden in de gemeente. Tot slot zullen in hoofdstuk 4 suggesties worden gedaan voor verdieping van de cultuurhistorische waardenkaart.

1.4 Administratieve gegevens

Provincie:	Noord-Brabant
Gemeente:	Best
Plaatsen:	Best, Aarle, De Vleut
Datum opdracht:	14 november 2013
Datum rapportage:	26 juni 2014
BAAC-projectnummer:	V-13.0252
Coördinaten:	152.911/ 395.087 156.273/ 395.479 159.210/ 391.460 152.265/ 386.953
Kaartblad:	51B, D
Oppervlakte:	35 km ²
Type onderzoek:	Cultuurhistorische Waardenkaart
Opdrachtgever:	Gemeente Best Contactpersoon: dhr. M.R. Coppoolse Postbus 50 5680 EA Best Tel. 0499-360911
Uitvoerder:	BAAC bv, vestiging 's-Hertogenbosch Graaf van Solmsweg 103 5222 BS 's-Hertogenbosch tel. 073-6136219
Projectleider:	Mw. E.A.M. de Boer

2.1 Werkwijze

Om tot een cultuurhistorische waardenkaart te komen, die bruikbaar is bij ruimtelijke ontwikkelingen, is een inventarisatie gemaakt van de binnen de gemeente bekende historisch-geografische en bouwhistorische elementen aangevuld met een kartering van belangrijke, bestaande historische structuren gebaseerd op oude kaarten en overige bronnen.

Voor het inventariseren van de bekende cultuurhistorische waarden is gebruik gemaakt van de Cultuurhistoriekaart Best³ en de Archeologiekaart van de gemeente Best⁴, aangevuld met informatie van heemkundekring "Dye van Best". Op basis van deze kaarten zijn de rijksmonumenten, de gemeentelijke monumenten, het beschermde dorpsgezicht, de monumentale bomen, de indicatieve ligging van de essen (esdekken), zichtbare archeologische elementen (zoals grafheuvels) en kleine cultuurhistorische elementen (zoals grenspalen) op de waardenkaart geprojecteerd. Beide bronnen gaven slechts een globaal of incompleet beeld van de aanwezige, bovengrondse cultuurhistorische waarden en zijn derhalve aangevuld met een bureauonderzoek.

De basis van het bureauonderzoek vormde de kadastrale kaart uit omstreeks 1830⁵ aangevuld met de Topographische en Militaire Kaarten (TMK) uit de jaren veertig van de negentiende eeuw.⁶ Door middel van deze kaarten konden diverse historische lijnelementen (wegen, paden, perceelsgrenzen en (al dan niet vergraven) waterlopen) alsmede vlakelementen (ontginningen, vennen, historische kernen en (boeren)erf) worden gekarteerd. De Bonnekaart uit circa 1900 is gebruikt om de wegen, spoorwegen, kanalen, kades en bossen uit de periode 1830-1900 in kaart te brengen alsmede om de persistente perceelsgrenzen van de jongere ontginningen te karteren.⁷ Vanwege de grovere schaal is deze kaart niet geschikt om kleinschaligere structuren of wijzigingen (zoals paden en erven) uit deze periode in kaart te brengen. Met behulp van topografische kaarten uit omstreeks 1945 en 1960 is de structuur in de jongere ontginningen in kaart gebracht (wegen en perceelsgrenzen).⁸

Wegen, paden en (al dan niet vergraven) beken die niet meer als zodanig herkenbaar zijn, maar nog wel als lijnelement zichtbaar zijn in het landschap, bijvoorbeeld als perceelsgrens, zijn eveneens op de kaart weergegeven onder vermelding van "voormalig".

³ Hendriks 2012.

⁴ Berkvens 2010.

⁵ Kadasterkaart 1811-1832.

⁶ Topographische en Militaire Kaart 1838-1857; Caspers & Stam 2008.

⁷ Bonneblad 1900.

⁸ Topografische karte 1941; Topografische kaart 1953 en 1963.

De nederzettingsontwikkeling is in kaart gebracht door middel van topografische kaarten uit omstreeks 1830, 1945 en een hedendaagse kaart de oude boerenerven en de omtrek van de bebouwde kom vast te leggen.⁹ Door de gekozen periodes zijn niet alleen de historische kernen en linten in beeld gebracht, maar wordt ook een globaal beeld van de belangrijkste uitbreidingsperiodes van Best verkregen. Op de kaart zijn ook de verdwenen erven (die niet meer als zodanig in het landschap herkenbaar zijn) weergegeven, aangezien deze inzicht geven in de oude nederzettingspatronen.¹⁰

Bij de kartering zijn alleen die elementen op de kaart opgenomen, die momenteel nog herkenbaar in het landschap aanwezig zijn. Om dit te controleren is gebruik gemaakt van de GBKN (Grootschalige BasisKaart Nederland) van de gemeente alsmede recente luchtfoto's.¹¹

De waardenkaart is voltooid met de projectie van historische toponiemen, die zijn afgeleid uit de kadastrale kaart uit 1830 en de Bonnekaart van circa 1900, aangevuld met gegevens van de heemkundekring "Dye van Best".

Om een beter beeld te krijgen van de basis van het huidige (cultuur)landschap, is op een inzetkaart de globale driedeling van de gemeente Best in hoog gelegen dekzandruggen, een stuifzandgebied en een laaggelegen, moerassig gebied in beeld gebracht. In dezelfde kaart zijn de (sub)recente ontginningsactiviteiten in de gemeente Best verbeeld door de omvang van de ontginningen op kaarten uit omstreeks 1830, 1900 en 1945 vast te leggen.

2.2 Beperkingen

De cultuurhistorische waardenkaart is met de grootst mogelijke zorgvuldigheid tot stand gekomen. Desondanks zijn bij de kaart een aantal kanttekeningen te plaatsen. Zo kan een cultuurhistorische waardenkaart nooit compleet zijn. Er moeten voortdurend keuzes gemaakt worden over wat er wordt afgebeeld en op welke manier om de kaart leesbaar te maken en te houden. Bij het opstellen van de waardenkaart is het grootste belang gehecht aan de historische structuur van het landschap, aangezien deze niet alleen in grote mate de karakteristiek bepaalt, maar ook richting kan geven aan nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen.

Hiermee komen we op een tweede probleem: de gebruikte bronnen. Het onderzoek omvat uitsluitend een bureauonderzoek, dat gericht is op het verzamelen van bekende cultuurhistorische waarden. Dit betekent dat de gekarteerde elementen afhankelijk zijn van de beschikbare bronnen. Alleen als er van bepaalde cultuurhistorische elementen informatie beschikbaar is over het gehele onderzoeksgebied zijn ze op de kaart opgenomen. Van veel cultuurhistorische elementen is deze informatie niet aanwezig (bv. historische groenstructuren). Een archief- of veldonderzoek is zeer tijdrovend en derhalve kostbaar en maakte geen deel uit van het huidige onderzoek. Als gevolg hiervan zijn bijvoorbeeld historisch opgaand groen, zoals houtwallen, lanen, bomenrijen en heggen, niet opgenomen op de kaart. Dit betekent echter niet dat dit geen waardevolle cultuurhistorische elementen (kunnen) zijn. Indien er in de toekomst

⁹ Kadasterkaart 1811-1832; Topografische karte 1941; Topografische kaart 1953; Dienst van het kadaster 2014.

¹⁰ Inzicht in de oude nederzettingspatronen kan gebruikt worden om op cultuurhistorisch verantwoorde manier uitbreidingslocaties aan te wijzen.

¹¹ Bing maps 2014.

aanvullende gemeentedeekkende inventarisaties plaatsvinden, kunnen deze objecten en structuren bij actualisatie van de kaart alsnog worden weergegeven.

De waardenkaart is grotendeels gebaseerd op expert judgement; zowel van de uitvoerder (BAAC bv) als de opdrachtgever (de gemeente Best) en een belangenorganisatie (de heemkundekring "Dye van Best"). De betrokkenheid van burgers bij de totstandkoming van ruimtelijke instrumenten wordt door de overheid in het algemeen als een waardevolle aanvulling gezien, zowel voor inhoudelijke inbreng, als het creëren van draagvlak en het meedenken over bescherming en/of ontwikkeling. Om dit op een goede manier te kunnen laten plaatsvinden is echter (veel) tijd nodig. Binnen de tijdspanne van het huidige onderzoek was hiervoor geen ruimte, waardoor dit als aanvulling ná het onderzoek kan plaatsvinden.

De kaarten geven inzicht in de cultuurhistorische waarden zoals deze momenteel (2013/2014) aanwezig zijn en als waardevol worden beschouwd. Als gevolg van de voortgaande ontwikkeling van het landschap en het voortschrijdend inzicht over cultuurhistorische waarden, zal de kaart na verloop van tijd (afhankelijk van de hoeveelheid veranderingen) verouderd raken en moeten worden geactualiseerd en aangevuld.

3 Cultuurhistorische waardenkaart

3.1 Inleiding

Het samenstellen van de cultuurhistorische waardenkaart vormt de eerste en wellicht ook de belangrijkste stap in het proces om een overzicht te krijgen van de cultuurhistorische waarden van een gebied. De kaart brengt de kenmerken en structuur van het historische gevormde landschap op overzichtelijke manier in beeld. Hierdoor kan de kaart gebruikt worden als kennis- en als inspiratiebron bij nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen alsmede voor toeristische projecten, zoals de ontwikkeling van cultuurhistorische fiets- en wandelroutes en geowiki¹². De cultuurhistorische waardenkaart omvat geen specifieke waardering van de afzonderlijke elementen of gebieden.

De cultuurhistorische waardenkaart is opgesteld voor (digitaal) gebruik bij een schaal van 1:10.000. De gekarteerde cultuurhistorische elementen zijn onderverdeeld in zes thema's, te weten waardevaste objecten en gebieden, landinfrastructuur, grondgebruik, water, defensie en nederzettingontwikkeling. Daarnaast is in een aparte inzet (schaal 1:40.000) de (sub)recente ontginningsontwikkeling in beeld gebracht. In paragraaf 3.2 en 3.3 zullen de cultuurhistorische elementen, onderverdeeld in waardevaste (wettelijk beschermde) elementen en waardevolle elementen of gebieden (niet bij wet of verordening beschermd), aan de orde worden gesteld.

3.2 Waardevaste objecten en gebieden

3.2.1 Rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten

De monumentenlijst van de gemeente Best telt 25 rijksmonumenten en 8 gemeentelijke monumenten. In bijlage 2 en op de cultuurhistorische waardenkaart zijn de rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten weergegeven, zoals deze ten tijde van het onderzoek waren aangewezen. De actuele lijst met rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten is te raadplegen op de website van de gemeente. Deze onroerende zaken genieten bescherming middels de Monumentenwet en/of de plaatselijke monumentenverordening.¹³

3.2.2 Beschermd dorpsgezichten

In Nederland bestaat de mogelijkheid om waardevolle stedenbouwkundige structuren of ensembles te beschermen door ze aan te wijzen als beschermd

¹² Geowiki is een toepassing waarbij de kaart een slimme rol speelt: de gebruikers zien in de wiki de locatie op de kaart waarbij ook interessante informatie over de omgeving wordt getoond (Erfgoedwiki 2014).

¹³ Gemeente Best 2014; Hendrikx 2012; Heemkundekring "Dye van Best" 2013.

dorps- of stadsgezicht. Dit kan zowel op rijksniveau als op gemeentelijk niveau. In Nederland zijn in totaal meer dan 400 van rijkswege beschermde stads- en dorpsgezichten.

In de gemeente Best loopt momenteel een procedure om de wijk Batadorp als van rijkswege beschermd dorpsgezicht aan te wijzen. Voor De Vleut en Aarle zijn er plannen om deze eveneens als beschermd dorpsgezicht aan te wijzen. Batadorp, gelegen aan de zuidzijde van de kern Best, is een zogenaamde 'companytown', een fabriekscomplex met bijbehorende nederzetting. Het complex dateert uit de jaren dertig en is gebouwd als onderdeel van de NV Maatschappij voor Schoen- en Lederindustrie Bata. Het doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De cultuurhistorische waarden van het beschermde dorpsgezicht (zie bijlage 3) worden geborgd in het bestemmingsplan, waardoor er niet meer vergunningsvrij kan worden gesloopt of gewijzigd.¹⁴

3.2.3 Natuurmonumenten

In Nederland worden al sinds de Natuurbeschermingswet van 1967 natuurgebieden beschermd door het aanwijzen van staats- en Beschermd Natuurmonumenten. Met de inwerkingtreding van de Natuurbeschermingswet van 1998 zijn beide soorten monumenten samengevoegd tot Beschermd Natuurmonumenten. De waarde van deze gebieden is vaak niet alleen zuiver ecologisch van aard, maar kunnen ook cultuurhistorische waarden herbergen.

In het noordelijke deel van de gemeente Best bevindt zich het natuurmonument 'Kavelen'. Dit gebied vormt een klein fragment van de oorspronkelijke loofhoutbossen in het oostelijke deel van de provincie Noord-Brabant en heeft daarmee, naast een ecologisch waarde, een cultuurhistorische waarde. Het gebied is in 1973 aangewezen als Natuurmonument.¹⁵

3.2.4 Wederopbouwgebieden

Op nationaal niveau zijn in het kader van de Visie Erfgoed en ruimte (2011) dertig wederopbouwgebieden aangewezen, die door hun kwaliteit van stedenbouw, architectuur of landschapsinrichting van nationaal of internationaal belang zijn. Er zijn drie naoorlogse gebiedstypes onderscheiden:

- wederopbouwkeren (herstelde oorlogsschade);
- naoorlogse woonwijken (planmatige, uitbreidingswijken);
- landelijke gebieden (agrarische ruilverkavelings- en landinrichtingsgebieden).

Het doel van het rijk is dat de periode 1940-1965 in de toekomstige inrichting van Nederland herkenbaar blijft. Aan de wederopbouwgebieden is echter vanuit het Rijk geen beschermde status toegekend. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed vraagt gemeenten wel om de kernkwaliteiten van de wederopbouwgebieden juridisch planologisch te borgen.

¹⁴ Van Rooijen & Broex (red.) 2012.

¹⁵ Meijer 1973.

Binnen de gemeente Best valt één wederopbouwgebied, De Scheeken.¹⁶ Dit gebied, dat binnen de gemeenten Best, Boxtel en Sint-Oedenrode valt, bevat de volgende kernkwaliteiten:

- kleinschalig landschap met weiden, bos, akkerlanden en boomkwekerij;
- een door gevarieerde boomlinten verkamerd landschap;
- perifere zwermen van wederopbouw en oudere bebouwing.¹⁷

3.2.5 Waardevolle bomen

Bomen spelen van oudsher een belangrijke rol in het leven van mensen, zowel voor de houtproductie als voor de zonwering en windbreking bij boerderijen en langs wegen. Daarnaast werd aan bomen een symbolische rol toebedeeld in de rechtspraak (gerechtsbomen), gebiedsafbakening (grensbomen), (volks)geloof (kruisbomen, lapjesbomen, koortsbomen, spijkerbomen, breukebomen) of als herkenningspunt (bakenbomen langs de rivieren).¹⁸ Tegenwoordig zijn veel van de oude functies van bomen vervangen door andere, zoals sfeer en imago, samenhang en een ecologische functie.

De gemeente Best heeft diverse bijzondere bomen in de bebouwde kom, die op gronden staan van particulieren, op grond van een associatie met het verleden, een bijzondere vorm of een sterk beeldbepalende kroon op de beschermde bomenlijst gezet. In principe mogen de bomen op deze lijst niet worden gekapt, tenzij ze door ziekte en/of instabiliteit een gevaar vormen of het vanuit het algemeen belang noodzakelijk is. De lijst is vastgesteld en de bomen zijn vergunningsplichtig (omgevingsvergunning) bij kap. Deze waardevolle bomen zijn zowel opgesomd in bijlage 4 als op de cultuurhistorische waardenkaart opgenomen. In het najaar van 2014 zullen ook de bomen op particuliere grond in het buitengebied worden geïnventariseerd. Voor bomen op grond van de gemeente dient altijd een kapvergunning te worden aangevraagd.¹⁹

3.3 Waardevolle elementen en gebieden

De cultuurhistorische elementen en gebieden in de gemeente Best zijn op grond van functie, landinfrastructuur, grondgebruik, water, defensie, nederzettingsoontwikkeling en ontginningen, in verschillende categorieën ingedeeld. Hieronder zullen de elementen per functie worden besproken.

3.3.1 Landinfrastructuur

Het thema 'landinfrastructuur' vormt een belangrijk deel van de hoofdstructuur van het gebied. Onder dit thema vallen de volgende cultuurhistorische elementen:

- **weg** - *"smalle strook grond, gebruikt en geschikt gemaakt voor het verkeer."*²⁰
- **pad** - *"smalle strook grond, gebruikt door (voornamelijk) voetgangers."*²¹
- **kade** - *"lijnvormige, aarden waterkering van geringe hoogte."*²²

¹⁶ De kernkwaliteiten van De Scheeken zijn door middel van regels en het aanlegvergunningstelsel in het bestemmingsplan 'Buitengebied Best' beschermd.

¹⁷ RCE 2012b

¹⁸ Baas, Mobach & Renes 2005.

¹⁹ Kappen van bomen - Gemeente Best 2014; Van den Kieboom & Smulders 2012.

²⁰ Baas, Mobach & Renes 2005.

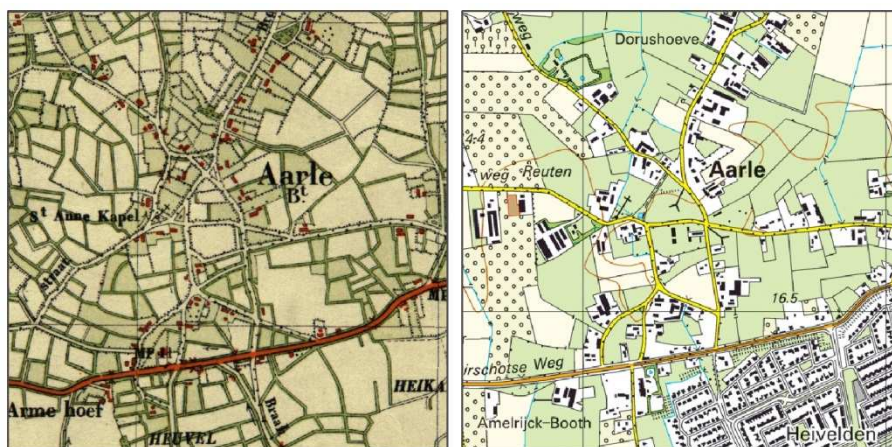
²¹ Baas, Mobach & Renes 2005.

- **Spoorweg** - "(voormalig) tracé van een tram- of spoorlijn."²³

Het netwerk van wegen en paden vormt de basis van waaruit het land werd gebruikt en geeft in belangrijke mate de natuurlijke gesteldheid van het landschap weer. Veranderingen in deze structuur kunnen derhalve de 'leesbaarheid' van het landschap aantasten. Veel van de wegen zijn, hetzij in aangepaste vorm, blijven bestaan. Paden zijn een relict uit de periode dat lopen dé manier was om je te verplaatsen.

In de gemeente Best zijn de karakteristieken van de wegenstructuur terug te voeren tot een driedeling in het landschap:

- een centraal gelegen, noordoost-zuidwest georiënteerd dekzandgebied met akkers en gehuchten;
- een laaggelegen, deels verspoelde dekzandvlakte met hooilanden en moerassen in het noorden;
- een grotendeels verstoven dekzandrug met hooggelegen, uitgestrekte heidevelden in het zuiden.

Figuur 3.1 Het karakteristieke wegenpatroon van het centrale akkergebied in de gemeente Best met in rood de doorgaande weg tussen Oirschot en Son (Bonneblad 1928; Dienst van het kadaster 2014).

Lange tijd waren er praktisch alleen oost-west georiënteerde doorgaande wegen, zoals de weg tussen Oirschot en Son door de gehuchten Aarle, Naastenbest en Verrenbest (zie figuur 3.1). Vanuit Verrenbest liep er ook een dijk over de Vleut naar Sint-Oedenrode. Deze (oude) wegen hadden over het algemeen een kronkelend verloop. Het Besterbroek in het noorden van de gemeente verhinderde de aanleg van een goede noord-zuidverbinding, waardoor het alleen via Oirschot of via Son mogelijk was om in noordelijke of zuidelijke richting te reizen. In de heide in het zuidelijke deel van de gemeente bevond zich alleen een netwerk van kleine, slingerende paden.

Pas in 1740 werd een rechte stenen weg (de Rijksweg) aangelegd, die vanuit Den Bosch via Boxtel dwars door het Besterbroek naar Best liep. Deze weg doorsneed, evenals de latere infrastructurele werken, het oude landschap, waarbij ook de bebouwingslinten van Best in tweeën werden gedeeld. De weg van Best naar Eindhoven werd pas in 1818 gerealiseerd. In 1866 werd de spoorlijn tussen Boxtel en Eindhoven, die door Best min of meer parallel aan de Rijksweg liep, in gebruik

²² Baas, Mobach & Renes 2005.

²³ Baas, Mobach & Renes 2005.

genomen. In deze periode waren er ook al plannen voor een scheepvaart verbinding tussen het zuidoosten en het westen van Nederland. Uiteindelijk werd het Wilhelminakanaal pas in 1923 voor de scheepvaart geopend. Aan weerszijde van het kanaal werden kades aangelegd, die niet alleen een waterkerende functie hadden, maar ook gebruikt werden als weg. Het kanaal werd door de heide aangelegd, zodat er geen kostbare landbouwgronden verloren zouden gaan. In 1930 werd begonnen met de aanleg van het Beatrixkanaal, dat Eindhoven verbindt met het Wilhelminakanaal. Het kanaal werd in 1940 in gebruik genomen. Vanaf het begin van de negentiende eeuw werden eerst de (voormalige) gemeenschappelijke broekgronden en later ook de heidegronden ontgonnen, waarbij deze gebieden in regelmatige blokvormige percelen werden verdeeld met lange rechte wegen.²⁴

3.3.2 Grondgebruik

Onder het thema 'grondgebruik' vallen de volgende elementen:

- **perceelsgrens**

De manier waarop een gebied verkaveld is, is vaak karakteristiek voor het gebied en afhankelijk van zowel de natuurlijke omstandigheden (nat of droog gebied) als de wijze waarop de ontginning heeft plaatsgevonden (geleidelijk of snel en georganiseerd). In het gebied tussen de Ginnekendijk-Rijksweg in het oosten, de Hokkelstraat-Nieuwedijk in het zuiden en het spoor in het westen is de oude verkaveling grotendeels bewaard gebleven (zie figuur 3.3). Tussen 1963 en 1987 hebben in de gemeente Best ruilverkavelingen plaatsgevonden, waarbij grote delen van de gemeente opnieuw zijn ingericht, percelen werden vergroot, oude landschapselementen zijn verdwenen en nieuwe wegen zijn aangelegd.²⁵ Met name rond de Vleut en Aarle is de inrichting van het landschap ingrijpend veranderd en is alleen het oude wegenpatroon bewaard gebleven. Dit betekent niet dat deze gebieden per definitie cultuurhistorisch gezien geen waarde hebben; ook nieuwe, sterk planmatige inrichtingen hebben vanwege hun karakteristiek voor de Wederopbouwperiode een cultuurhistorische waarde. Dit geldt zeker voor het gebied rond de Vleut dat is aangewezen als wederopbouwgebied (zie paragraaf 3.2.4, Wederopbouwgebied De Scheeken).²⁶

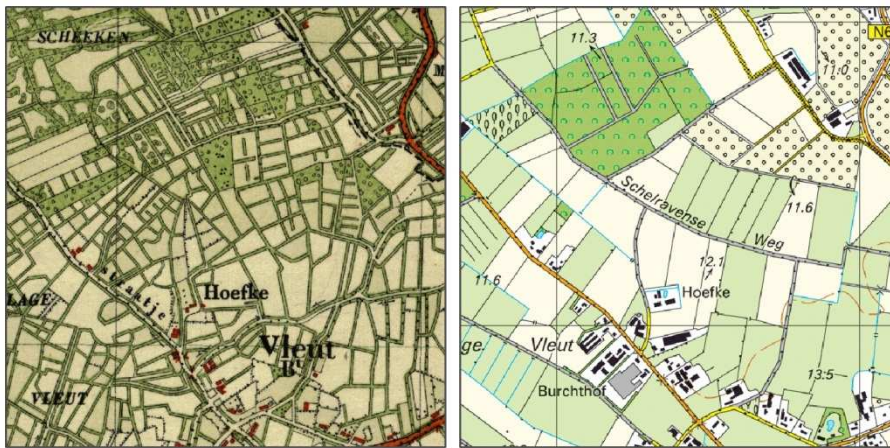
Op de kaart zijn de oude perceelsgrenzen (tot aan 1945) aangegeven, die nu nog als zodanig herkenbaar zijn.²⁷

²⁴ Coenen 2000.

²⁵ Coenen 2000.

²⁶ Snoodijk (eindred.) 2011; RCE 2012b.

²⁷ Gebaseerd op de Kadasterkaart 1811-1830, Bonneblad 1900 en Topografische karte 1941 en vergeleken met een recente luchtfoto's (Bing Maps 2014) en de GBKN.

Figuur 3.2 Links het historisch ontwikkelde verkavelingspatroon rond de Vleut in het begin van de twintigste eeuw (Bonneblad 1928) en rechts het rationale verkavelingspatroon dat bij de ruilverkavelingen in de tweede helft van de twintigste eeuw is ontstaan (Dienst van het kadaster 2014).

Figuur 3.3 Het historische ontwikkelde verkavelingspatroon ten noorden van de Hollerstraat-Nieuwe dijk is grotendeels bewaard gebleven (Bonneblad 1928; Dienst van het kadaster 2014).

- **grafheuvel** - "heuvel die is opgeworpen boven een graf of een aantal graven."²⁸

Grafheuvels, of tumuli, behoren tot de oudste cultuurhistorische landschapselementen van Nederland. De oudste grafheuvels zijn opgeworpen in het neolithicum (circa 5000 jaar geleden) en de jongste dateren uit de Romeinse tijd. De lange periode dat het opwerpen van grafheuvels gemeengoed was, heeft tot gevolg dat ze in diverse vormen en maten voorkomen. Over het algemeen waren de oudste grafheuvels laag. Er zijn grafheuvels bekend met greppels eromheen of paalkransen. De grafheuvels werden vaak in meerdere perioden en meermalen gebruikt. Ook in de middeleeuwen en de nieuwe tijd werden de heuvels vaak nog gebruikt. Ditmaal als galgenberg waar de ter dood veroordeelden terecht werden gesteld.²⁹

In de gemeente Best lagen in het verleden op verschillende locaties grafheuvels. Veel grafheuvels zijn in de late middeleeuwen en nieuwe tijd vanwege de ligging

²⁸ Baas, Mobach & Renes 2005.

²⁹ Baas, Mobach & Renes 2005.

in akkers geëgaliseerd en derhalve tegenwoordig niet meer zichtbaar. Ook bij latere infrastructurele werken zijn grafheuvels geëgaliseerd. In de heidevelden zijn grafheuvels over het algemeen wel zichtbaar gebleven. In de Aarlese Heide, in het zuidwestelijke deel van de gemeente, bevonden zich grafheuvels uit de midden bronstijd, waarvan de diameter varieerde van 14 tot 25 m en de hoogte van circa 0,8 tot 1,2 m. De grafheuvels zijn grotendeels zwaar gedeformeerd en vergraven door het gebruik als militair oefenterrein, maar deels nog wel herkenbaar in het landschap.³⁰ De resterende grafheuvel is zowel aangewezen als beschermd archeologisch monument als rijksmonument.³¹

- **paal** - *“paal of steen die als markering dient van een grens (grenspaal), van een plaats waar tol werd geheven (tolpaal) of als markering van een afstand (mijlpaal).”*³²

Grenspalen werden vaak geplaatst om de grens van een rechtsgebied aan te geven. Ze staan vaak langs de (voormalige) grenzen van gemeenten, rechtsgebieden, jachtgebieden en rijksgrenzen. Ook op de plaatsen waar tol werd geheven voor het gebruik van een weg of een vaart, stonden vaak palen. Tot slot werden vaak langs wegen palen opgericht om de afstand tot aan een bepaalde stadspoort of tot de volgende mijlpaal aan te geven. In de gemeente Best bevindt zich langs de Oranjestraat een oude tol- of mijlpaal.³³ In 2010 en 2011 zijn de oude grenspunten tussen respectievelijk Best, Boxtel (voorheen) Liempde en Sint-Oedenrode en tussen Oirschot en Best weer in ere hersteld door de plaatsing van nieuwe grenspalen.³⁴

- **gedenkteken** - *“object, vaak een standbeeld, steen of ander bouwwerk, opgericht ter herinnering aan een persoon of een belangrijke gebeurtenis.”*

In de gemeente Best zijn diverse gedenktekens (of monumenten³⁵) als waardevol aangemerkt. Het gaat om het wegwijk bij de kruising van de Oude Rijksweg en de Nieuwstraat, het Joemann-oorlogsmonument ter ere van de Amerikaanse soldaat Joe Mann en de andere bevrijders van Best, de gedenksteen voor Joe Mann, het Schots monument, het monument voor Robert Cole en het oorlogsmonument in het Kruispark.³⁶

- **molen en molenbiotoop**

In de gemeente Best hebben in het verleden diverse windmolens gestaan om o.a. graan te malen. Tegenwoordig resteert alleen nog de molen “De Volharding”, een stellingmolen uit 1851 op de hoek van de Molenstraat en de Heilig Hartstraat (zie figuur 3.9). De romp van deze molen is van baksteen en doordat er op 7 m boven het maaiveld een galerij rond de molen is aangebracht, kon de molen veel hoger worden. Als gevolg hiervan kon de molen ook binnen de bebouwde kom voldoende wind vangen. In 1884 is de molen volledig afgebrand, waarna deze met behulp van onderdelen van een voormalige poldermolen uit Delft weer is hersteld. In het begin van de twintigste eeuw ging de molenaar over op motoren

³⁰ Berkvens 2010.

³¹ Archeologisch monumentnr. 249 (ARCHISII), monumentnr. 45077 (Monumentenregister 2014).

³² Baas, Mobach & Renes 2005.

³³ Heemkundekring “Dye van Best” 2013.

³⁴ Van Vroenhoven 2010; Heemkundekring “Dye van Best” 2014.

³⁵ In dit rapport wordt het woord ‘monument’ primair gebruikt in de betekenis van bouwwerken of gebieden die vanwege hun bijzondere, vastgestelde cultuurhistorische waarde behouden moeten blijven.

³⁶ Heemkundekring “Dye van Best” 2014; Gemeente Best 2014.

(stoommachine en later petroleum- en dieselmotor) om het graan te malen, waarna de molen in 1938 werd onttakeld (d.w.z. van kap en wieken is ontdaan). De molen is in 2009-2011 in ere hersteld en is aangewezen als rijksmonument.³⁷

Voor de instandhouding van een molen is echter niet alleen het gebouw zelf van belang. Ook de omgeving, en dan met name de vrije windvang, is van essentieel belang. In de loop der tijd is de bebouwing rond de molen sterk verdicht, waarbij tevens de hoogte van de bebouwing is toegenomen. Een molen die door gebrek aan wind als gevolg van hoge gebouwen of bomen in de omgeving (oftewel in de molenbiotoop) niet kan draaien, zal in verval raken. Door de hoogte van bebouwing en begroeiing in de molenbiotoop te beperken tot 15 m wordt dit voorkomen. Daarnaast speelt ook een cultuurhistorisch argument een rol bij het vrijhouden van de molenbiotoop van hoge bebouwing en begroeiing: een molen vormt een karakteristiek herkenningspunt in het dorpsgezicht of landschap, waardoor de cultuurhistorische waarde verder gaat dan alleen het gebouw zelf.³⁸

- **(indicatieve ligging) es** - "*aaneengesloten oud bouwlandgebied dat in gebruik is bij verschillende boeren. De kavelscheidingen bestaan uit, nauwelijks zichtbare, greppels, grasstroken of grensstenen.*"³⁹

Essen liggen meestal in de delen van het landschap met een gunstige grondwaterstand. De grote aaneengesloten essen ontstonden over het algemeen in de negende en tiende eeuw onder invloed van de toenemende graanbehoefte als gevolg van de opkomst van de steden. In de loop der eeuwen raakte het grondbezit op de essen door erfdeling sterk versnipperd, waardoor veel essen verkaveld werden in smalle stroken. De perceelsscheidingen werden echter gevormd door ondiepe greppels of smalle stroken gras, waardoor de essen een grootschalige indruk maakten. Vanaf de vijftiende of zestiende eeuw ging men de akkers met een mengsel van mest en bosstrooisel, heidemaaisel en/of plaggen bemesten (de zogenaamde plaggenmest). Door de eeuwenlange plaggenbemesting kregen de essen een dikke humeuze bovengrond, het zogenaamde esdek.⁴⁰ Op de kaart zijn de gebieden met een esdek (zogenaamde hoge zwarte enkeerdgronden) weergegeven.⁴¹ Deze gebieden zijn indicatief voor de ligging van de essen.

- **heide** - "*terrein met grotendeels uit heidesoorten bestaande vegetatie, gelegen op voedselarme grond.*"⁴²

Als gevolg van beweiding, branden en strooiselroof verdwenen al in de prehistorie de meeste bossen en kwam er een relatief open landschap met heide, gras en struikgewas voor in de plaats. De heidegebieden werden vooral gebruikt om runderen en schapen te weiden en om plaggen voor de bemesting van de akkers te steken. In de loop van de tijd is het gebruik van de heide door de toename van het aantal schapen voor de wol en de mest steeds intensiever geworden en is het aanzien uniformer geworden met voornamelijk begroeiing van struikheide. In de loop van de negentiende eeuw verloor de heide door de opkomst van kunstmest haar functie en werden grote gebieden omgezet in cultuurland of beplant met naaldhout (mijnhout). In het resterende deel van de

³⁷ Nederlandse Molendatabase 2014; Rijksmonumentnr. 9437.

³⁸ Molenbiotoop 2014.

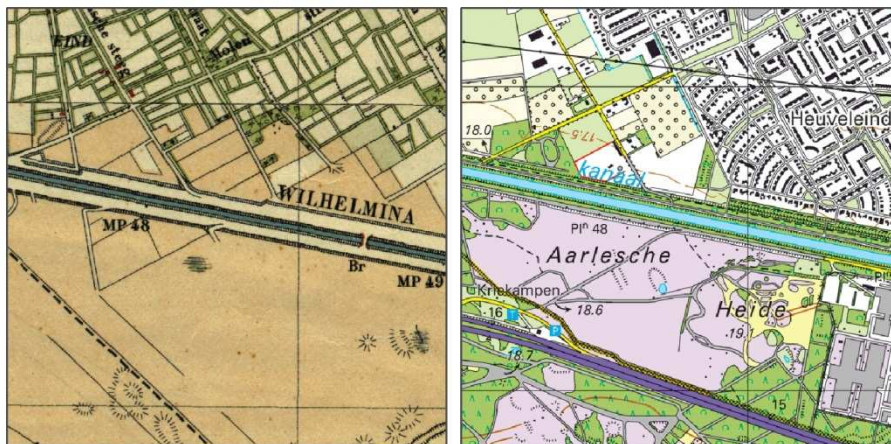
³⁹ Baas, Mobach & Renes 2005.

⁴⁰ Baas, Mobach & Renes 2005, Barends *et al.* 2010; Spek 2004.

⁴¹ Gebaseerd op de archeologiekaart van de gemeente Best (Berkvens 2010), waarbij alleen de gebieden buiten de bebouwde kom zijn gekarteerd.

⁴² Baas, Mobach & Renes 2005.

heidegebieden kwam geleidelijk een natuurlijke successie op gang waarbij de heide verdrongen werd door grassen en bos.⁴³ In de gemeente Best zijn slechts nog enkele, relatief kleine heidegebieden over (zie figuur 3.4), die deels met natuurlijke opslag bebost zijn geraakt.

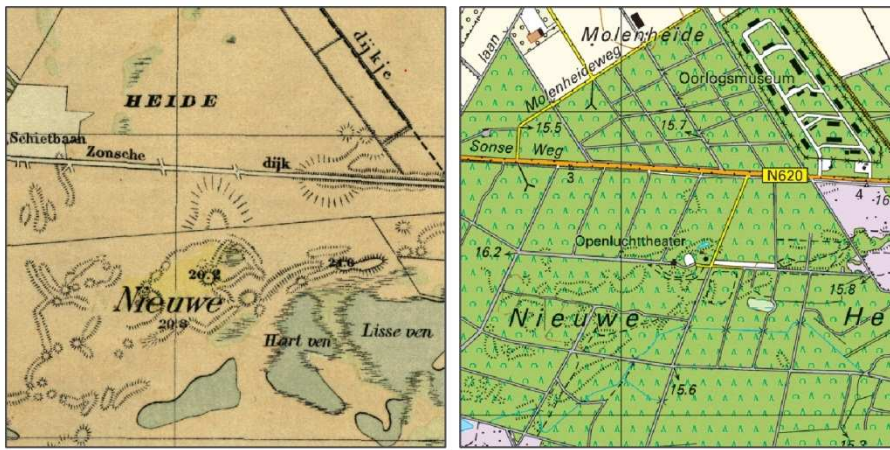
Figuur 3.4 Plaatselijk, zoals in het zuidwestelijke deel van de gemeente bij de Aarlesche Heide, zijn nog heidegebieden overgebleven (Bonneblad 1928; Dienst van het kadaster 2014).

- bos

Bossen komen in het onderzoeksgebied zowel voor op de hoger gelegen, voormalige heidegronden in het zuidelijke deel van de gemeente, als in het lager gelegen gebied in het noordelijke deel van de gemeente. In eerste instantie was sprake van relatief kleine bosjes, verspreid over het grondgebied van de huidige gemeente. De inwoners hadden het recht om aan de randen van de gemeenschappelijke gronden en langs wegen grenzend aan het eigen perceel bomen te planten, het zogenaamde voorpootrecht. Daarnaast werd lokaal bos aangeplant op de hogere delen om de stuifzanden, die door het afplaggen van de heide waren ontstaan, te bestrijden. Het grootste deel van de gemeenschappelijke gronden bestond echter uit relatief kale heidevelden.

Door de opkomst van kunstmest in de tweede helft van de negentiende eeuw werd het steken van plaggen voor bemesting overbodig en konden de gemeenschappelijke gronden worden verkocht. Veel voormalige heidegebieden werden beplant met naaldbos voor de mijnbouw of voor scheepsmasten (mastbos). Deze gebieden kregen een rationele verkaveling met rechte wegen (zie figuur 3.5). De overgebleven heidegebieden raakte vaak door natuurlijke successie begroeid.

⁴³ Baas, Mobach & Renes 2005.

Figuur 3.5 De Nieuwe Heide in het zuidoosten van de gemeente Best is in de eerste helft van de twintigste eeuw bebost met naaldbomen volgens een rationeel verkavelingspatroon (Bonneblad 1928; Dienst van het kadaster 2014).

In de lagere delen van de gemeente werden al in de zestiende eeuw langs de leemkuilen bomen geplant, zoals eiken, wilgen en populieren, die geschikt waren als bouw materiaal of klompenhout. Al in de eerste helft van de zeventiende eeuw werden klompen niet alleen voor de lokale bevolking gemaakt, maar ook voor de export. In de achttiende eeuw nam de vraag naar klompen vanuit Holland toe, waardoor de klompenmakerij tot bloei kwam. Op de lage, leemachtige gronden in het noorden van de gemeente Best nam daardoor het bomenbestand sterk toe en ontstond een karakteristiek coulisselandschap met hooilanden omringd door houtwallen en bomenrijen. Met de introductie van de snelgroeiende Canadese populier (in de volksmond bekend als canadassen of kanidassen) aan het einde van de achttiende eeuw, die het beste groeit in lange rijen langs wegen in plaats van in een bos, werd de ontwikkeling van het coulisselandschap versterkt (zie figuur 3.6).

Figuur 3.6 Het coulisselandschap met bomenrijen en houtwallen in het broekgebied in het noordelijke deel van de gemeente is in de loop van de twintigste eeuw vervangen door aaneengesloten bossen of weilanden (Bonneblad 1928; Dienst van het kadaster 2014).

In 1930 was de houtbewerking nog de voornaamste bedrijfstak in Best, maar door de toenemende vraag naar schoenen en laarzen veranderde dit snel. In de jaren dertig werden in het kader van de werkverschaffing de broekgronden bebost, waardoor het coulissenlandschap plaats maakte voor aaneengesloten bossen. De ruilverkaveling Oirschot-Best zorgde er eveneens voor dat de karakteristieke houtwallen en bomenrijen op perceelsgrenzen het veld moesten wijken om plaats

te maken voor grote efficiënte percelen en rechte perceelsgrenzen.⁴⁴ Als gevolg van deze ontwikkelingen zijn grote delen van het noordelijke deel van de gemeente tegenwoordig bebost met loofhout.⁴⁵

- zand- en kleiwinning

Klei werd al in de Romeinse tijd gebruikt voor dakpan-/baksteenfabricage. Aangezien de huizen na de Romeinse tijd voornamelijk uit hout bestonden, verdween de baksteenproductie vrijwel geheel uit Nederland. In de twaalfde eeuw vond door de verstedelijking en de vervanging van houten huizen door bakstenen exemplaren vanwege brandgevaar in Nederland weer op lokale schaal productie van bakstenen plaats.⁴⁶ In de lagere delen van de gemeente Best, die meestal tot de gemeenschappelijke gronden behoorden, komt leem voor dat geschikt is voor de productie van bakstenen. Verspreid over de gemeente hebben al in de middeleeuwen veldovens gelegen, waar de ter plaatse gestoken leem werden verwerkt tot stenen. Op de dammen tussen de leemkuilen werden bomen, zoals wilgen en eiken, geplant, die gebruikt werden als bouw materiaal, brandhout of als klompenhout. Sinds 1715 was voor het uitgraven van leem of het oprichten van een steenoven een mondelinge toestemming niet langer voldoende en moest een schriftelijk verzoek worden ingediend bij het dorpsbestuur. Hierdoor is er vanaf die tijd veel meer bekend over de steenovens in Best.⁴⁷

Figuur 3.7 De steenfabriek De Leeuwerik (links) is in 1969 gesloten, waarna alleen de naam van de wijk en de oude leemkuil nog herinnert aan deze industrie (Bonneblad 1928; Dienst van het kadaster 2014).

Het duurde echter tot de negentiende eeuw voordat, vanwege de industrialisatie, in Nederland op grote schaal baksteenfabrieken ontstonden en dan voornamelijk in het rivierengebied.⁴⁸ In 1899 werd de eerste stoomsteenfabriek in Best gebouwd, de N.V. Bestsche Steenfabriek De Leeuwerik. Deze lag langs de spoorlijn ten zuidoosten van de kruising met de Zonsche Steeg (de huidige De Leeuwerikstraat). De fabriek werd in 1969 gesloten, waarna op de locatie de wijk De Leeuwerik met de sportvelden De Leemkuilen zijn verzezen (zie figuur 3.7).⁴⁹

⁴⁴ Coenen 2000.

⁴⁵ Coenen 2000.

⁴⁶ Baas, Mobach & Renes 2005.

⁴⁷ Coenen 2000.

⁴⁸ Baas, Mobach & Renes 2005.

⁴⁹ Coenen 2000.

Behalve leemwinning heeft in de gemeente Best ook zandwinning plaatsgevonden, waardoor onder andere in het zuidoosten van de gemeente in de jaren tachtig een grote zandwinningsplas is ontstaan. Het vrijgekomen zand werd gebruikt voor de aanleg van de omringende snelwegen. De plas is sinds 1992 in gebruik als recreatiegebied Aquabest.⁵⁰

3.3.3 Water

Het thema 'water' omvat de volgende cultuurhistorische elementen:

- **ven** - *laagte op de pleistocene zandgronden (vroeger vooral in heidevelden), rond of langgerekt, gevuld met voedselarm water. De meeste vennen hebben een ondoorlatende bodem.*⁵¹
- **(al dan niet vergraven) beek** - *"kleine tot middelgrote, min of meer natuurlijke stroom, die de afwatering in een gebied verzorgt."*⁵²
- **kanaal** - *"een gegraven waterweg van enige omvang, meestal bestemd voor scheepvaart."*⁵³

Ondanks het moerassige karakter van delen van de gemeente Best speelt water een ondergeschikte rol in de structuur van het cultuurlandschap. In het heidegebied in het zuidelijke deel van het plangebied bevonden zich her en der vennen (zie figuur 3.8). Deze zijn met de ontginning van deze gronden vanaf het einde van de negentiende eeuw grotendeel drooggelegd. Slechts plaatselijk is nog sprake van een natuurlijk ven.

Figuur 3.8 In met name de heidevelden in het zuidoostelijke deel van de gemeente Best kwamen plaatselijk veel vennen voor, waarvan er in de loop van de twintigste eeuw veel zijn drooggelegd (Bonneblad 1928; Dienst van het kadaster 2014).

Langs de zuidoostgrens van de gemeente bevond zich de Ekkersrijt, die uitmondde in de Dommel. Het toponiem 'rijt' komt op veel plaatsen in Brabant voor en duidt op een al of niet gegraven waterloop. In het noordwesten van de gemeente stroomde het Veerings Loopje, terwijl zich langs de noordoostgrens de Scheekgraaf Waterloop bevond. Ook het toponiem 'graaf' wijst op een gegraven

⁵⁰ Coenen 2000.

⁵¹ Baas, Mobach & Renes 2005.

⁵² Baas, Mobach & Renes 2005.

⁵³ Baas, Mobach & Renes 2005.

waterloop. Deze waterlopen zijn tegenwoordig plaatselijk verlegd of rechtgetrokken.

Pas toen in 1923 het Wilhelminakanaal gereed kwam, was er in de gemeente sprake van een bevaarbare waterloop. Tussen 1930 en 1940 is het Beatrixkanaal gegraven, dat Eindhoven verbindt met het Wilhelminakanaal.⁵⁴

3.3.4 Defensie

Het thema 'defensie' bevat in de gemeente Best slechts één cultuurhistorisch element:

- **MOB-complex**

Na de Tweede Wereldoorlog werden door de Koninklijke Landmacht in het kader van de dreiging van de Koude Oorlog een aantal mobiele infanteriedivisies opgericht. Om een snelle bevoorrading en uitrusting van deze mobiele divisies te garanderen werd besloten om verspreid over Nederland een aantal magazijncomplexen, de zogenaamde mobilisatiecomplexen (MOB-complexen), te realiseren. In deze complexen werden permanent voorraden op peil gehouden, zodat in geval van oorlog er voldoende voertuigen, geschut, munitie, medicijnen en voedsel voorhanden waren. Uiteindelijk zijn circa honderd mobilisatiecomplexen gebouwd, waarvan de meesten tussen 1951 en 1961 zijn gerealiseerd. Eén van deze complexen bevindt zich in het oosten van de gemeente Best aan de Sonseweg (zie figuur 3.5).

Een standaardcomplex bestond uit een wacht- of bureelgebouw voor de bewaking, een eenvoudige werkplaats, meerdere voertuigloodsen, twee munitiemagazijnen, twee verbindingsmagazijnen en meerdere opslagplaatsen voor benzine, olie en smeermiddelen. Al deze gebouwen lagen met hun lange zijde aan een lusvormige rondweg. Het terrein werd omgeven door een afrastering met daarbuiten één of meerdere dienstwoningen voor de bewakers.

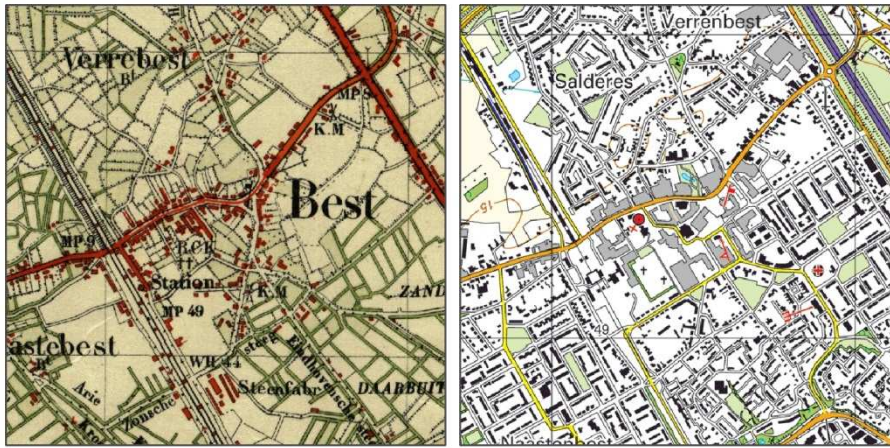
Na het einde van de Koude oorlog werden de complexen overbodig en zijn de meeste door Defensie afgestoten. Het complex in Best biedt tegenwoordig onderdak aan het Museum Bevrijdende Vleugels, het Museum Spelebos en een horecagelegenheid.⁵⁵

3.3.5 Nederzettingsontwikkeling

De gemeente Best was lange tijd relatief schaars bebouwd, waarbij zich alleen langs een netwerk van wegen in de noordoost-zuidwest georiënteerde zone met bouwlanden, (overwegend) agrarische bebouwing bevond. Deze bebouwing werd onderverdeeld in drie gehuchten of herdgangen; Verrenbest, Naastenbest en Aarle. Deze drie gehuchten werden samen aangeduid als Best. Tot de herdgangen behoorden ook enkele buurtschappen en hoeven, zoals de Heuvel, de Maarselaar, het Hagelaar en de Schoot bij Aarle, Odulphuskapel, Melcrot en het Cremselaar bij Naastenbest en De Vleut, Ten Hout en Gunterslaar bij Verrenbest. In de loop der tijd zijn de herdgangen steeds verder aan elkaar gegroeid.

⁵⁴ Coenen 2000.

⁵⁵ Kruidenier 2007; Forten Info 2014; Boshuys Best – Historia Park 2014.

Figuur 3.9 De ontwikkeling van Best van bebouwing langs enkele wegen naar aaneengesloten (nieuwbouw)wijken. Centraal in het gebied bevindt zich de molen "De Volharding", die op het Bonneblad wordt aangeduid met K.M. (Bonneblad 1928; Dienst van het kadaster 2014).

Best had geen eigen kerk, waardoor de inwoners afhankelijk waren van de kerk in Oirschot. In Verrebest is derhalve in de veertiende eeuw een kapel gesticht, die gewijd was aan de Heilige Odulphus, die hier volgens de overlevering geboren en opgegroeid was. De kapel vormde een bedevaartsoord voor de inwoners van Best en Oirschot en in minder mate voor inwoners van plaatsen in de omgeving.⁵⁶

Best bleef lange tijd een agrarisch karakter houden met relatief weinig inwoners (Best had in 1821 slechts 1744 inwoners⁵⁷). Pas in de twintigste eeuw nam de bevolking van Best sterk toe en veranderende het aanzien van de gehuchten. Niet alleen breidde de bebouwing zich langs de bestaande wegen uit, er werden onder invloed van de vestiging van nieuwe industrie in de voormalige heidegebieden ook compleet nieuwe wijken gerealiseerd, zoals Batadorp (vanaf 1933) en Wilhelminadorp (vanaf 1941).⁵⁸

In de tweede helft van de twintigste eeuw breidde de bevolking (op 1 januari 2014 had de gemeente Best ruim 28000 inwoners⁵⁹) en dus de bebouwing van Best zich ook rondom de oude herdgangen uit, waardoor grote delen van het oude cultuurlandschap zijn verdwenen (zie figuur 3.9). Om deze ontwikkeling in beeld te brengen, zijn de volgende gebieden aangeduid:

- **historische kern vóór 1830**

Dit zijn de gebieden waar de bebouwing op de kadastrale kaart van omstreeks 1830 dusdanig dicht bij elkaar stond, dat gesproken kan worden van een bebouwingsconcentratie of kern.

- **(boeren)erf vóór 1830:** *"een boeren erf is een meestal omheinde ruimte waarbinnen agrarische bedrijfsgebouwen, de boerderij en onbebouwde ruimten samen een eenheid vormen."*⁶⁰

Op de kaart zijn zowel die erven aangegeven, die op de kadastrale kaart van omstreeks 1830 al aanwezig waren én momenteel nog als bebouwd gebied

⁵⁶ Coenen 2000; Databank bedevaart en bedevaartplaatsen in Nederland 2014.

⁵⁷ Informatie aangeleverd door de gemeente Best.

⁵⁸ Coenen 2000.

⁵⁹ Gegevens van het CBS.

⁶⁰ Baas, Mobach & Renes 2005.

herkenbaar zijn, als de erven die op de kadastrale kaart van omstreeks 1830 aanwezig waren en tegenwoordig niet meer in bebouwd gebied liggen.⁶¹ De erven zijn aangeduid als een bufferzone van 25 m rond het hoofdgebouw. De kartering van de erven geeft inzicht in de structuur en ontwikkeling van de bebouwde omgeving.

- **bebouwde kom 1945**

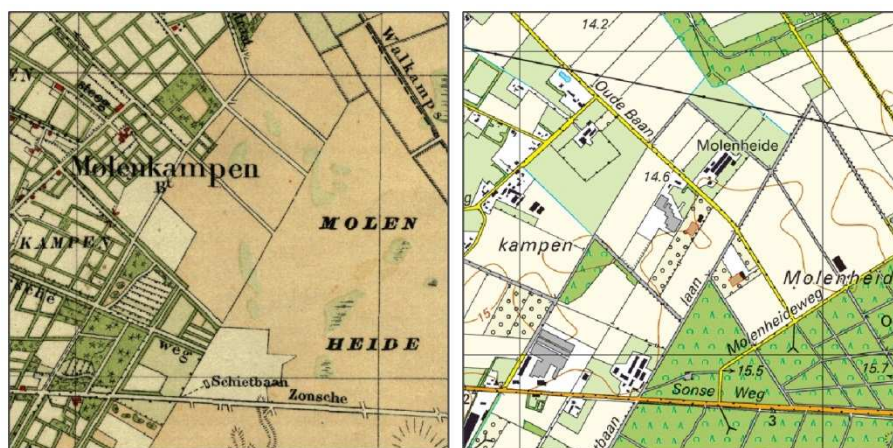
De begrenzing van de bebouwde kom omstreeks 1945 is gebaseerd op de topografische kaart van Nederland 1:25.000. De oorspronkelijke agrarische herdgangen breiden zich vanaf deze periode sterk uit over het omringende cultuurlandschap.

- **bebouwde kom 2013**

De begrenzing van de bebouwde kom in 2013 is gebaseerd op de topografische kaart van Nederland en recente luchtfoto's. Deze legenda-eenheid geeft inzicht in de sterke uitbreiding van Best in de tweede helft van de twintigste eeuw en daarmee in het verdwijnen van grote delen van het oude cultuurlandschap en de daarbij behorende cultuurhistorische elementen.

3.3.6 Ontginningen

De driedeling in het natuurlijke landschap van de gemeente Best bestaat uit een laaggelegen, moerassige dekzandvlakte in het noorden, een centraal gelegen dekzandrug en een hooggelegen, verstoven dekzandrug in het zuiden. De oudste ontginningen (bouwlanden) bevonden zich op de centrale dekzandrug met uitlopers van hooilanden in het laaggelegen noordelijke gebied. Deze oude ontginningen worden gekenmerkt door een onregelmatige, blokvormige verkaveling en overwegend, slingerende wegen.

Figuur 3.10 In de loop van de twintigste eeuw werden grote delen van de oude heidegebieden ontgonnen tot cultuurland of als bos (Bonneblad 1928; Dienst van het kadaster 2014).

In de loop van de negentiende eeuw zijn de resterende onontgonnen gebieden in het noordelijke deel van de gemeente verder ontgonnen als weiland of loofbos. Hierbij is het gebied over het algemeen door wegen verdeeld in brede stroken,

⁶¹ Door ook deze locaties op de kaart weer te geven, ontstaat een compleet beeld van de historische nederzettingsstructuur. Dit inzicht kan bijvoorbeeld gebruikt worden om nieuwe uitbreidingslocaties aan te wijzen.

die vervolgens zijn onderverdeeld in smalle, strookvormige of plaatselijk regelmatige blokvormige kavels.

Pas in de twintigste eeuw werden ook grote delen van het zuidelijk gelegen heidegebied, de Molenheide en de Nieuwe Heide, ontgonnen (zie figuur 3.10). Het gebied werd daarbij door middel van rechte wegen in relatief regelmatige blokvormige kavels verdeeld en voornamelijk beplant met naaldbos (mijnhout). Kleine delen van de gemeente zijn pas na de Tweede Wereldoorlog of helemaal niet ontgonnen, zoals de Aarlesche Heide.

4 Conclusie en aanbevelingen

4.1 Conclusie

De cultuurhistorische waardenkaart vormt de basis voor de omgang met de cultuurhistorische waarden in de gemeente. De kaart is niet bedoeld om de mogelijkheden tot ruimtelijke ontwikkelingen te beperken. Een landschap is geen museum met een verzameling van zeldzame objecten, maar een zich constant ontwikkelende eenheid, waarbij de som van zeldzame, unieke, maar vooral veelvoorkomende elementen het karakter en daarmee ook de waarde bepaalt. De kaart en de bijbehorende toelichting dienen derhalve niet alleen als kennisbron, zodat voor alle partijen bekend is wat de cultuurhistorische waarden zijn en welke bij ruimtelijke ingrepen verloren kunnen gaan, maar ook als inspiratiebron, waarbij behoud en ontwikkeling van de landschappelijke kwaliteit voorop staat.

4.2 Aanbevelingen

De cultuurhistorische waardenkaart is gebaseerd op een beperkt aantal bestaande bronnen. Om de kwaliteit van het cultuurhistorisch beleid nu en in de toekomst te garanderen, worden hieronder een aantal aanbevelingen gedaan voor vervolgonderzoek:

Waardering

De huidige cultuurhistorische waardenkaart geeft een overzicht van de aanwezige cultuurhistorische waarden, die voor een belangrijk deel de cultuurhistorische karakteristiek bepalen of inzicht geven in de ontstaansgeschiedenis van het landschap. Een gebiedsgerichte benadering is van groot belang bij het behoud van de cultuurhistorische waarden van een gebied. Derhalve is het niet verstandig om aan afzonderlijke elementen een waardering toe te kennen. Wel kan er aan gedacht worden om de gemeente op te delen in verschillende deelgebieden met een gelijksoortige cultuurhistorische karakteristiek en een waardering van deze deelgebieden uit te voeren. Op basis van deze waarderingen kunnen zogenaamde cultuurhistorische attentiegebieden worden aangewezen. Attentiegebieden worden gekenmerkt door een grotendeels intacte historische structuur en grote landschappelijke gaafheid in vergelijking met de omliggende gebieden en geven daarmee inzicht in de ontwikkelingsgeschiedenis van het (cultuur)landschap. Vanwege de waardevolle cultuurhistorische structuur en karakteristieke ruimtelijke samenhangen zouden nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen in deze gebieden gepaard dienen te gaan met extra zorgvuldigheid door bijvoorbeeld aparte beleidsrichtlijnen te formuleren. Door de cultuurhistorische karakteristieken van de verschillende gebieden te beschrijven, ontstaat tevens een basis voor de opname van cultuurhistorische waarden in de bestemmingsplannen.

Inventarisatie historische groenelementen

Momenteel ontbreekt een gemeentedeekkende inventarisatie⁶² van historische groenelementen, zoals heggen, lanen, hakhoutwallen en (knot)bomenrijen. Deze elementen maken deel uit van het historische gevormde landschap, geven inzicht in het gebruik van dit landschap in het verleden en zijn van grote invloed op het aanzien van het landschap. Dit geldt met name voor het noordelijke deel van de gemeente, waar van oudsher een coulisselandschap aanwezig was. Als zodanig hebben deze elementen een grote cultuurhistorische waarde. Tegelijkertijd leveren deze elementen door hun bijzondere beheervorm ook een belangrijke bijdrage aan bijzondere ecosystemen. De historische groenelementen zijn echter erg kwetsbaar en in hun voortbestaan afhankelijk van een voortzetting van historisch beheer. De historische groenelementen zijn echter op basis van een bureauonderzoek niet te inventariseren. Derhalve wordt geadviseerd de historische groenelementen door middel van een veldonderzoek te inventariseren en als een kaartlaag toe te voegen aan de cultuurhistorische waardenkaart. Een dergelijke inventarisatie kan zowel door een externe partij als door lokale historische verenigingen (eventueel onder supervisie van een onafhankelijke partij) worden uitgevoerd.

Burgerparticipatie

De cultuurhistorische waardenkaart is opgesteld vanuit het perspectief van de professional aangevuld met lokale kennis van de heemkundekring "Dye van Best". De betekenis en waarde die aan een landschap worden toegekend, zijn afhankelijk van de achtergrond, interesse, opvoeding en de persoonlijke situatie van de waarnemer. Dit betekent dat voor elk landschap verschillende cultuurhistorische waardenkaarten kunnen worden opgesteld, waarbij in veel gevallen in meer of mindere mate een discrepantie zal bestaan tussen waarderings van deskundigen en die van de gebruikers van een gebied. Dit is niet per definitie een negatief gegeven. Zonder kennis over het landschap heeft het landschap of delen daarvan geen betekenis en wordt het als het ware niet 'gezien'. Bovendien is voor het waarderen van bepaalde aspecten van het landschap afstand nodig; gewenning en persoonlijke betrokkenheid bemoeilijkt het (h)erkennen van kwaliteit. Door bij het opstellen van een waardenkaart gebruik te maken van zowel de expertise van professionals als de ervaringskennis van 'leken', kan recht worden gedaan aan een breder perspectief. Dit kan tevens bijdragen aan een breder draagvlak voor cultuurhistorie bij het publiek.

Om de burgers direct bij de vervaardiging van een cultuurhistorische waardenkaart te betrekken, blijkt in de praktijk echter nauwelijks haalbaar: de manier waarop de kaart wordt opgesteld moet uniform en controleerbaar zijn en er blijkt vaak een groot verschil te zijn tussen de cultuurhistorische waarden die de burgers belangrijk vinden (individuele, kleinschalige objecten) en waaraan vanuit beleidsmatig oogpunt behoefte is (structuren en vlakken). Tevens is voor het betrekken van individuele burgers een ruime tijdsspanne noodzakelijk, iets dat in het geval van het opstellen van de cultuurhistorische waardenkaart vaak niet voorhanden is.

Om burgers toch bij de cultuurhistorische waardenkaart te betrekken en ook de informele geschiedenis en ontwikkeling van een gebied en het immaterieel erfgoed in beeld te brengen en voor het nageslacht te bewaren, stelt BAAC voor om na publicatie van de cultuurhistorische waardenkaart op de gemeentelijke

⁶² Momenteel wordt er wel gewerkt aan een inventarisatie van de historische groenelementen in (een gedeelte van) de gemeente Best (bijv. het gebied De Scheeken).

website de burgers via een geowiki⁶³ de gelegenheid te geven hun verhalen over de geschiedenis van de gemeente achter te laten.⁶⁴ De locaties van de verhalen kunnen als een aparte kaartlaag op de cultuurhistorische elementenkaart worden geprojecteerd. Eventueel kunnen de burgerbijdragen na verloop van tijd worden beoordeeld door deskundigen om te kijken of de officiële cultuurhistorische waardenkaart op bepaalde punten dient te worden aangevuld.

Actualisatie waardenkaarten

De cultuurhistorische waardenkaart vormt een momentopname van het historische ontwikkelde landschap. Dit betekent dat de kaarten na verloop van tijd waardeloos worden als ze niet met enige regelmaat worden geactualiseerd. Niet alleen verdwijnen, ook bij een verantwoorde omgang, veel historisch-geografische elementen en gebieden uit het landschap, maar na verloop van tijd kunnen ook nieuwe lagen ontstaan of andere lagen uit de geschiedenis van het landschap als kenmerkend of waardevol worden beschouwd. BAAC adviseert derhalve om de cultuurhistorische kaarten, afhankelijk van de hoeveelheid veranderingen, elke 2 tot 10 jaar te actualiseren en aan te vullen.

⁶³ Een geowiki is een toepassing waarbij gebruikers op een kaart interessante locaties en informatie worden getoond en zij zelf ook informatie kunnen toevoegen (zie <http://www.erfgoedgeowiki.nl>).

⁶⁴ In verschillende provincies en gemeenten hebben burgers al de gelegenheid om hun verhalen over de geschiedenis van hun woonomgeving achter te laten. Voorbeelden hiervan zijn de provincie Groningen (<http://www.hetverhaalvangroningen.nl>) en de provincie Noord-Brabant (<http://www.bhic.nl>).

5 Geraadpleegde bronnen

- Baas, H., B. Mobach & H. Renes**, 2005. *Leestekens van het landschap. 188 landschapselementen in kort bestek*. Landschapsbeheer Nederland, Utrecht.
- Barends, S. et al.**, 2000. *Het Nederlandse Landschap. Een historisch-geografische benadering*. Stichting Matrijs, Utrecht.
- Berkvens, R.**, 2010. *Ondersteboven. Archeologie in Best. Toelichting op de archeologiekaart, gemeente Best*. SRE Milieudienst, Eindhoven.
- Coenen, J.**, 2000. *Te Best Wart. De geschiedenis van Best en zijn vroegere grondgebied*. Van Beerendonk Publiciteit, Best.
- Hendriks, J.A.**, 2012. *Cultuurhistoriekaart Best. Project 'Gemeentelijke Cultuurhistoriekaart Streekraad Het Groene Woud & de Meijerij'*. Adviesbureau 'Het Groen woud'.
- Kieboom, M. van den & P. Smulders**, 2012. *Groenbeleidsplan 2012. Geactualiseerd groenbeleidsplan gemeente Best*. Oranjewoud BV, Oosterhout.
- Kruidenier, M.**, 2007. *Militair erfgoed Categorieaal onderzoek 1940-1965*. RACM, Zeist.
- Meijer, W.**, 1973. *Afschrift Aanwijzingsbesluit Staatsnatuurmonument Kavelen*. Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk. Te raadplegen via <http://www.synbiosys.alterra.nl>.
- RCE**, 2012a. *Rekening houden met cultuurhistorische waarden. Aanwijzingen en aanbevelingen voor cultuurhistorisch onderzoek in de vormgeving van ruimtelijke ordening. Concept 11-6-2012*. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.
- RCE**, 2012b. *Kiezen voor Karakter. Visie erfgoed en ruimte. Uitvoeringsprogramma 2013-2015. Wederopbouwgebieden*. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.
- Renes, J.**, 1999. *Landschappen van Maas en Peel. Een toegepast historisch-geografisch onderzoek in het streekplangebied Noord- en Midden-Limburg*. Uitgeverij Eisma bv/Maaslandse Monografieën, Leeuwarden/Maastricht.
- Rooijen, J.P. van & B.A.R.T. Broex (red.)**, 2012. *Beschermd dorpsgezicht Batadorp. Toelichting bij het besluit tot aanwijzing van het beschermd dorpsgezicht Batadorp gemeente Best (Noord-Brabant) ex artikel 35 Monumentenwet 1988*. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.
- Snoodijk, D.**, 2011. *Ruilverkaveling. Gids Cultuurhistorie 18*. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.

Spek, T., 2004. *Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch-geografische studie*. Stichting Matrijs, Utrecht.

Vroenhoven, H. van, 2010. Paal de Driestein. Einde discussie over gemeentegrenzen. In: *Uit de Kelder*. Nummer 42, juli 2010. Heemkundekring "Dye van Best".

Geraadpleegde kaarten

ANWB, 2004. *Topografische atlas Noord-Brabant 1:25.000*. ANWB, Den Haag.

Bonnebladen. Kaartblad no. 648 Best, 1900, 1916 en 1928 en no. 669 Oirschot, 1900, 1913 en 1929, <http://watwaswaar.nl>.

Caspers, T. & H. Stam, 2008. *Historische Topografische Atlas Noord-Brabant. ± 1836-1843*. Uitgeverij Nieuwland, Tilburg.

Dienst van het kadaster en de openbare registers, 2014. Apeldoorn.

GBKN gemeente Best, aangeleverd door gemeente Best.

Geudeke, P.W. et al., 1990. *Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000. 4 Zuid-Nederland 1838-1857*. Wolters-Noordhoff bv, Groningen.

Kadasterkaart (minuutplan en OAT), 1811-1832, <http://watwaswaar.nl>.

Topografische kaart van Nederland 1:25.000. Kaartblad 51B, 1953, 1963, 1972, 1984 en 1991, <http://watwaswaar.nl>.

Topografische karte der Niederlande 1:50.000, 1941. Kaartblad 51 West Eindhoven. In: B.C. de Pater & B. Schoenmaker *et al.*, 2005. *Grote Atlas van Nederland 1930-1950*.

Geraadpleegde websites

ARCHISII, het archeologisch registratie- en informatiesysteem van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, januari 2014.

Bing Maps, recente luchtfoto's, <http://www.bing.com/maps>, januari 2014.

Boshuys Best – Historia Park, <http://www.boshuysbest.nl/46/historia-park>, januari 2014.

Databank bedevaart en bedevaartplaatsen in Nederland, <http://www.meertens.knaw.nl>, 22 april 2014.

Erfgoedwiki, <http://www.erfgoedwiki.nl>, januari 2014.

Forten Info, *Koude Oorlog Magazijnen*, <http://www.forten.info>, januari 2014.

Gemeente Best, Rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten, <http://gemeentebest.nl>, januari 2014.

Heemkundekring "Dye van Best", <http://www.heemkundebest.nl>, 17 april 2014.

Kappen van bomen – Gemeente Best, *beschermde bomenlijst*, oktober 2013.

Molenbiotoop, <http://molenbiotoop.nl>, 17 april 2014.

Monumentenregister, <http://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl>, januari 2014.

Nederlandse Molendatabase, <http://www.molendatabase.nl>, 17 april 2014.

Overige bronnen

Gemeente Best (dhr. M. Coppoolse & mw. C. Domenie).

Heemkundekring "Dye van Best", schriftelijke mededeling dhr. H. van Vroenhoven, 7 oktober 2013.

Heemkundekring "Dye van Best" (dhr. W. van den Bragt).

Bijlage 2 Monumentenlijst

Adres	Plaats	Soort monument	Rijksmonumentnr.	Omschrijving
Batalaan 1-1A	Best	Rijksmonument	512323	Dubbele dienstwoning
Batalaan 5-7	Best	Rijksmonument	512324	Dubbele dienstwoning
Batalaan 8A	Best	Rijksmonument	512326	Dienstwoning
Broekstraat 42	Best	Rijksmonument	512327	Langgevelboerderij met dwarsdeel, twee schuren, boombroep en heg
Europaplein 1	Best	Rijksmonument	512318, 512319, 515262 (complexnummer 512317)	Schoenfabriek Bata met kantoorgebouw en kousenfabriek
Europaplein 12-13	Best	Rijksmonument	512328	Dubbele dienstwoning
Hoefweg 4	Best	Rijksmonument	9444	Boerderij 'Burghoef'
Hogevleutweg 1	Best	Gemeentelijk monument		Mariakapel
Hoofdstraat 33	Best	Rijksmonument	512321 (complexnummer 512320)	R.K. H. Odulphuskerk met kerktoren
Hoofdstraat 35	Best	Rijksmonument	515322, 515261 (complexnummer 512320)	Pastorie bij de R.K. H. Odulphuskerk met Odulphusbeeld
Hoofdstraat 68-68A	Best	Rijksmonument	512329	Woonhuis en kantoor met tuin
Joe Mannweg 6	Best	Gemeentelijk monument		Toegangspoort met oprijlaan, oorlogsmonument, natuurtheater
Kapelweg 30	Best	Rijksmonument	9443	Kapel
Klaverhoekseweg 6	Best	Rijksmonument	9438	Langgevelboerderij
Molenkampseweg 10	Best	Rijksmonument	9439	Arbeiderswoning
Molenstraat 1B	Best	Rijksmonument	9437	Stellingmolen 'De Volharding'
Oirschotseheide	Best	Rijksmonument	45077	Grafheuvel
Nieuwstraat 23-25	Best	Gemeentelijk monument		Dubbel woonhuis, voormalige klompenmakervakschool
Oirschotseweg 117	Best	Rijksmonument	532056	Hallehuisboerderij
Oirschotseweg ongenummerd	Best	Gemeentelijk monument		Schoorsteen
Raadhuisplein 1	Best	Gemeentelijk monument		Raadhuis
Sint Oedenrodeseweg 13-15	Best	Rijksmonument	9440, 9441	Langgevelboerderij
Sint Oedenrodeseweg 30a-32	Best	Rijksmonument	512330	Langgevelboerderij
Sint Oedenrodeseweg 55	Best	Gemeentelijk monument		Boerderij, gerestaureerd
Spoorstraat 1	Best	Gemeentelijk monument		Villa, thans kantoorpand
Sint Franciscusweg 9	Best	Rijksmonument	9442	Boerderij
Welvaartstraat 10-12	Best	Rijksmonument	512332	Dubbele dienstwoning
Wilhelminakanaalstraat 17-19	Best	Rijksmonument	512333	Dubbele dienstwoning

Bijlage 3 Waardevaste gebieden

Naam	Plaats	Soort	Omschrijving	Centrum coördinaten
Batadorp	Best	Rijksbeschermd dorpsgezicht (in procedure)	Fabriekscomplex met bijbehorende nederzetting	155.764/394.171
Kavelen	Best	Natuurmonument	Fragment van de oorspronkelijke loofhoutbossen in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant	155.493/393.365
De Scheeken	Best	Wederopbouwgebied	Ruilverkavelingsgebied van nationale betekenis	155.786/394.174

Bijlage 4 Waardevolle bomen (bebouwde kom)

Adres	Soort	x-coördinaat	y-coördinaat
Arnold P. Nosseklaan	Zomereik	156701	389810
Arnold P. Nosseklaan	Zomereik	166643	389884
Arnold P. Nosseklaan	Tamme kastanje	156690	389879
Batalaan 8a	Beuk	155610	389140
Batalaan 8a	Beuk	155614	389133
Bleker 2	Treurwilg	155674	391090
Boksprong 13	Moereseik	156264	390567
Boksprong 14	Zomereik	156286	390553
Bokvelden 13	Veldesdoorn	154128	390922
Bokvelden 19	Esdoorn	154070	390896
Bokvelden 19	Esdoorn	154064	390894
Bokvelden 19	Esdoorn	154075	390869
Bokvelden 19	Esdoorn	154069	390865
Bokvelden 19	Esdoorn	154082	390870
Golflaan 2	Zomereik	156564	389771
Golflaan 2	Schietwilg	156537	389785
Golflaan 2	Schietwilg	156554	389763
Golflaan 2	schietwilg	156545	389771
Heuveleindseweg	Zomereik	153214	390462
Heuveleindseweg	Zomereik	153216	390458
Heuveleindseweg	Zomereik	153221	390450
Heuveleindseweg	Zomereik	153222	390446
Heuveleindseweg	Zomereik	153226	390439
Heuveleindseweg	Zomereik	153228	390435
Heuveleindseweg	Zomereik	153232	390428
Hoofdstraat 28	Kastanje	155303	391506
Johan Frisopark 19	Rode beuk	154800	390479
Johan Frisopark 23-25	Zomereik	154781	390499
Kerkhofpad	Kastanje	155329	391332
Nieuwstraat 44	Beuk	155676	391644
Oirschotseweg 26	Beuk	154932	391932
Oirschotseweg 39	Rode esdoorn	154809	391217
Oirschotseweg/Veldweg	Hollandse linde	154473	391123
Oranjestraat 80A	Hollandse linde	155527	392051
Patrijslaan 13	Zomereik	157015	389600
Prinses Margrietlaan 3	Hollandse linde	154221	390956
Prinses Margrietlaan 3	Hollandse linde	154221	390951
Prinses Margrietlaan 8a	Haagbeuk	154130	390878
Prinses Margrietlaan 8a	Haagbeuk	154130	390869
Prinses Margrietlaan 8a	Haagbeuk	154128	390859

Adres	Soort	x-coördinaat	y-coördinaat
Prinses Margrietlaan 9	Hollandse linde	154256	390744
Prinses Margrietlaan 9	Hollandse linde	154259	390733
Prinses Margrietlaan20/22	Zomereik	154240	390674
Prinses Margrietlaan 20/22	Hollandse Linde	154197	390654
Schutboomweg 7	Zomereik	154455	390794
Schutboomweg 7	Zomereik	154463	390790
Schutboomweg 7	Zomereik	154468	390804
Schutboomweg 7	Zomereik	154481	390809
Spoorstraat 6	Rode beuk	155117	391118
Spoorstraat 12	Beuk	155153	391043
Wilhelminakanaalstraat 24/26	Rode beuk	155426	389259
Zandstraat 20	Zomereik	156543	390504
Zwaluwlaan 6	Schietwilg	156581	389754